

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2019-6-5>

УДК 336.1

JEL I38, M14, Z10

Г. В. Возняк

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник ДУ «Інститут регіональних
досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України», м. Львів
e-mail: gvoznyak@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2001-0516>

І. В. Жеребило

кандидат філософських наук, доцент, директор Львівського
навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет
банківської справи», м. Львів
e-mail: zherebilo@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3147-9590>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА В УМОВАХ РЕФОРМИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

Аналізується специфіка функціонування, визначення проблем розвитку галузі культури і мистецтва та окреслення напрямів їх вирішення. Представлено результати проведеного дослідження функціонування сфери культури і мистецтва. Визначено проблеми розвитку цієї галузі за останні десять років. Серед найважливіших виокремлено такі: послаблення ролі культури і мистецтва в житті людей; низький рівень бюджетного забезпечення; моральне старіння матеріально-технічної бази закладів культури; неефективне управління закладами культури; низька матеріальна винагорода працівників культурної сфери та низький соціальний престиж їхньої праці. Розкрито особливості функціонування сфери культури і мистецтва. Показано, що особливості галузі полягають у тому, що існують установи, орієнтовані як на культурне обслуговування, так і на розвиток культури і людини (створення умов для творчості); заклади виконують державну функцію зі створення, збереження, збирання і вивчення культурної спадщини фондів, художніх творів, хоча ця функція прямо не пов'язана з конкретним споживачем; складно однозначно виміряти кінцеві результати культурно-мистецької діяльності, які виражаються переважно у відкладеному соціальному ефекті і проявляються у збільшенні інтелектуального потенціалу, зміні ціннісних орієнтацій і норм поведінки людини тощо. Наголошено на викликах подальшого розвитку, обумовлених започаткованими реформами. Окреслено напрями розв'язання проблем у частині: вдосконалення нормативного забезпечення та механізмів залучення додаткових фінансових ресурсів тощо.

Ключові слова: культура, мистецтво, публічні фінанси, децентралізація, фінансування.

Voznyak H., Zherebylo I. FEATURES OF FUNCTIONING AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF SPHERE OF CULTURE AND ART IN THE CONDITIONS OF REFORM OF PUBLIC FINANCES

Culture as a means of consolidation of the nation and a method of forming the world outlook in the current conditions of development of Ukrainian society, unfortunately, does not correspond to the socio-political changes in the country and world development trends due to a number of different circumstances. Therefore, it needs some modernization and reform. The purpose of the article is to analyze the specifics of functioning and to identify problems of development of the field of culture and art as well as to outline directions of their solution. The results of the study of the functioning of culture and art sphere are presented. The problems of this industry development over the last ten years are identified. Among the most important are the following: reduction of the role of culture and art in people's lives; low level of budget support; moral aging of the material and technical base of cultural institutions; inefficient management of cultural institutions; low material remuneration of cultural workers and low social prestige of their work. The peculiarities of functioning of the sphere of culture and art are revealed. The peculiarities of the industry are revealed as following: some institutions are focused both on cultural services and on the development of culture and human beings (creation of conditions for creativity); institutions perform the state function of creating, preserving, collecting and studying the cultural heritage of funds and works of art, although this function is not directly related to the specific consumer; it is difficult to unambiguously measure the end results of cultural and artistic activity, which are expressed mainly in the delayed social effect and are manifested in the increase of intellectual potential, changes in values and norms of human behavior, etc. Emphasis is placed on the challenges of further development caused by the ongoing reforms. The directions of solving the problems are outlined regarding the improvement of regulatory support and mechanisms for attracting additional financial resources, etc.

Keywords: culture, art, public finance, decentralization, financing.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування вітчизняної економіки демонструють наростаючу увагу до соціальних орієнтирів її розвитку. У цьому сенсі сфера культури є ефективним механізмом розширеного відтворення людського потенціалу, який відповідає вимогам стійкого інклюзивного розвитку економіки. З іншого боку, культура як засіб консолідації суспільства, утвердження національної самосвідомості та власної гідності українця є головною умовою та рушійною силою виходу України із суспільно-політичної кризи, яка триває останніми роками.

Варто зазначити, що в сучасних умовах особливо актуалізується «культура» як метод формування світогляду, цінностей, цілей та завдань, які сьогодні і в майбутньому будуть прийняті громадянами. Культура дозволяє формувати бачення й розуміння дійсності, а також те, в якому напрямі вона має розвиватися та формувати спосіб життя громадян. Разом з освітою та наукою культура слугує системоформуючим чинником удосконалення кількісних та якісних складових людського потенціалу країни [1].

Не секрет, що в умовах фінансово-політичної нестабільності, тим паче у воюючій країні, культура та мистецтво не є пріоритетним завданням державної політики. Очевидно і те, що сфера культури в Україні не зазнала радикальних змін у часи незалежності, а фінансування галузі впродовж останніх років відбувалося за залишковим принципом, що призводить до скорочення кількості культурних і мистецьких заходів, оптимізацію установ, скорочення кадрового складу тощо. Складність інерційної поведінки держави у цій сфері обумовлена, з одного боку, економічним становищем у країні, з іншого – специфікою самої галузі, за якою значна частина організацій культурно-мистецької сфери є економічно неприбутковою, але суспільно необхідною [1]. Враховуючи зазначене, актуалізуються питання переосмислення значимості публічних фінансів як ключової домінанти підтримки вітчизняної сфери культури і мистецтва.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика дослідження ролі мистецтва у розвитку суспільства та механізмів його фінансування не є новою та ґрунтовно досліджена як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці [2-5]. Зокрема, вагомий внесок у розвиток теоретичної спадщини зробили сучасні вітчизняні дослідники [2; 3]; вплив мистецтва на розвиток суспільства, а також ефективність бюджетного фінансування висвітлено в роботах [4; 5]; шляхи реформування сфери культури в умовах секторальної децентралізації запропоновано в роботі [6]. Водночас в умовах існуючих суспільно-політичних викликів актуалізуються питання ролі публічних фінансів у забезпеченні життєдіяльності сфери культури і мистецтва, позаяк їх спроможність визначає подальший напрям культурного розвитку країни.

Метою статті є аналіз специфіки функціонування, визначення проблем розвитку сфери культури і мистецтва та окреслення напрямів їх розв'язання.

Основні результати дослідження. Досвід економічно потужних країн переконує, що ті держави, які в кризові періоди свого розвитку проводили виважену політику у сфері культури, в короткі терміни досягали значних успіхів у проведенні економічних, політичних і соціальних реформ. Навпаки, інерційне ставлення до духовних цінностей прирікає суспільство на сповільнення темпів розвитку [2].

Культура і мистецтво належить до соціально значущих сфер, які відповідають за якісний стан людського потенціалу та об'єднує різні види діяльності й організації, які надають культурно-мистецькі послуги населенню, а саме: бібліотеки, музеї, театри, концертні організації, клуби, парки тощо. Виходячи із таких міркувань, згенеровані в процесі виробництва і споживання благ і послуг культури і мистецтва цінності умовно можна розділити на дві групи: а) цінності, пов'язані з характером виробництва культурно-мистецьких благ і послуг; б) цінності, що визначають особливості споживання цих благ і послуг. Сукупність по-різному орієнтованих цінностей, створених у процесі функціонування галузі культури і мистецтва, визначає і необхідність багатоканальності її фінансування. Залежно від мети діяльності конкретного об'єкта культури і мистецтва доцільним буде і певний механізм фінансування, здатний найбільшою мірою сприяти її досягненню.

Щодо специфіки функціонування цієї галузі, то вона має свої особливості: по-перше, існують установи, орієнтовані як на культурне обслуговування, так і на розвиток культури і людини (створення умов для творчості); по-друге, ці заклади виконують державну функцію зі створення, збереження, збирання і вивчення культурної спадщини фондів, художніх творів, хоча ця функція прямо не пов'язана з конкретним споживачем; по-третє, складно однозначно виміряти кінцеві результати культурно-мистецької діяльності, які виражаються переважно у відкладеному соціальному ефекті і проявляються у збільшенні інтелектуального потенціалу, зміні ціннісних орієнтацій і норм поведінки людини тощо, що породжує складності фінансового забезпечення галузі.

Надалі наша увага буде прикута до головних проблем, які супроводжують «життєдіяльність» сфери культури і мистецтва та негативно впливають на її розвиток.

Вагомим деструктивним чинником розвитку сфери культури є зменшення ролі культури і мистецтва в житті людей. Функціонування сфери культури в Україні упродовж останніх двадцяти років незалежності характеризувалося певними суперечностями, що зумовлено як загальною економічною і соціальною ситуацією, так і необхідністю забезпечення населення публічними

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

благами в тих обсягах, які б відповідали визначеним цільовим орієнтирам. На наше переконання, стабільне скорочення кількості бібліотек, закладів культури, театрів, скорочення кількості відвідувань культурних закладів (про що свідчать дані табл. 1) стало результатом: погіршення добробуту більшості населення і, як наслідок, зміни у способі життя;

погіршення демографічної ситуації та активізації процесів урбанізації, що спричинило зменшення кількості закладів у сільській місцевості; неготовності закладів цієї сфери до функціонування в нових умовах; обмеженості фінансових можливостей щодо державної підтримки цієї галузі, що призвело до погіршення її матеріально-технічної бази тощо.

Таблиця 1

Динаміка ключових показників функціонування закладів культури і мистецтва в Україні у 2000-2017 рр.

Показники	2000 р.	2005 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Кількість бібліотек (на кінець року), тис.	20,7	19,8	19,3	19,2	16,9	17,3	17	16,8
Бібліотечний фонд, млн примірників	343,0	329,5	317,6	315,1	257,6	266,0	255,0	248,0
Кількість клубних закладів (на кінець року), тис.	20,4	19,1	18,5	18,3	16,8	17,2	17,1	17,1
у них місць, млн	5,4	4,5	4,4	4,4	4,2	4,3	4,2	4,2
Кількість театрів	131	135	133	132	113	113	112	113
Кількість відвідувань театрів за рік, млн	5,7	6,2	6,7	6,7	5,4	5,6	5,8	6,2
Кількість концертних організацій	61	78	82	88	73	73	76	76
Кількість слухачів на концертах за рік, млн	3,8	4,4	4,1	4,6	2,4	2,5	2,6	2,8
Кількість музеїв	378	437	570	592	543	564	576	574
Кількість відвідувань музеїв за рік, млн	16,0	18,9	21,8	18,7	14,2	15,1	15,8	16,4
Кількість демонстраторів фільмів (на кінець року), тис.	6,9	3,3	2,2	1,7	1,3	1,1
Кількість глядачів на сеансах за рік, млн	6,0	10,4	15	15,7	10,6	10,9		

Джерело: [12].

Іншою вагомою проблемою поступу у цій сфері є низький рівень її бюджетного забезпечення. Макроекономічна нестабільність у країні, а впродовж останніх шести років військова агресія на сході, негативно позначилися на можливостях бюджетного забезпечення закладів культури і мистецтва, а відтак і виконанні ними своїх безпосередніх функцій. Справедливості заради слід наголосити, що впродовж кількох десятиліть однією з основних проблем економіки культури є обґрунтування необхідності державної підтримки цієї сфери. Якщо відштовхуватись від того, що роль держави у сфері культури та мистецтва визначається формуванням цілей і завдань у процесі акумулювання та використання бюджетних коштів, то серед пріоритетних напрямів бюджетної політики в обраній для дослідження сфері є: розроблення та затвердження типових штатів закладів (установ) культури і мистецтва; удосконалення механізму надання фінансової підтримки театрам, художнім колективам, концертним і цирковим закладам; удосконалення формування державного замовлення на виробництво видавничої продукції, виробництво і трансляцію телерадіопрограм, у тому числі художніх, анімаційних, документальних, просвітницьких фільмів; перегляду заходів і програм у сфері культури і мистецтва, яким надається державна підтримка, тощо.

Інструментами реалізації бюджетної політики в сфері культури слугують [7]:

- фінансова підтримка (повна або часткова) державних і комунальних закладів культури і мистецтва з бюджетів відповідних рівнів;
- бюджетне фінансування масових культурних заходів загальнодержавного та регіонального значення;
- обмежені податкові пільги неприбутковим і благодійним організаціям (включно з деякими, але не всіма типами культурних організацій);
- обмежений (порівняно з багатьма країнами Європи) протекціонізм щодо деяких культурних індустрій (як-от книговидавнича справа);
- бюджетні субсидії національним творчим спілкам, товариству «Просвіта» за відсутності регулярної державної фінансової підтримки інших недержавних культурних організацій та об'єднань;
- недостатньо розвинуті механізми конкурсної підтримки культурно-мистецьких проєктів.

Якщо проаналізувати видатки державного бюджету за функціональним призначенням за останні десять років (табл. 2), то стає очевидно, що пріоритетними галузями фінансування з нього були (і надалі продовжують залишатися) освіта, охорона здоров'я та соціальний захист і соціальне забезпечення, які у відносному вимірі складають понад 50% усіх видатків (залежно від року).

Натомість видатки на культуру і мистецтво, які включено до розділу «Духовний та фізичний розвиток» згідно з функціональною структурою

видатків, не перевищують 1,5% усіх видатків за весь аналізований період, хоча з державного бюджету фінансуються: а) державні культурно-освітні програми (національні та державні бібліотеки, музеї і виставки національного значення, заповідники національного значення, міжнародні культурні зв'язки, державні культурно-освітні заходи); б) державні театральні-видовищні програми (національні театри, національні філармонії, національні та державні музичні колективи й ансамблі та інші заклади і заходи мистецтва згідно з

переліком, затвердженим КМУ); в) державна підтримка громадських організацій культури і мистецтва, що мають статус національних; г) державні програми розвитку кінематографії; д) державна архівна справа. Попри незначне (в абсолютних одиницях виміру) покращення фінансування галузі останніми роками (табл. 2), й надалі не доводиться говорити про розвиток, позаяк очевидно, що основне спрямування видатків – це поточні витрати.

Таблиця 2

Окремі показники видатків державного бюджету за функціональною класифікацією у 2011-2019 рр. (фактичні показники)

Видатки за функціональною класифікацією	2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.		2019 р. (11 міс.)	
	Обсяг, млрдгрн	Час-тка, %	Обсяг, млрдгрн	Час-тка, %	Обсяг, млрдгрн	Час-тка, %	Обсяг, млрдгрн	Час-тка, %	Обсяг, млрдгрн	Час-тка, %	Обсяг, млрдгрн	Час-тка, %
Загальнодержавні функції	39,9	12,0	44,0	11,1	50,1	12,4	65,8	15,3	103,1	17,9	53,8	4,8
Оборона	13,2	4,0	14,8	3,7	14,8	3,7	27,4	6,4	52,0	9,0	108,4	9,6
Громадський порядок, безпека та судова влада	32,4	9,7	36,5	9,2	39,1	9,7	44,6	10,4	54,6	9,5	146,3	13,0
Економічна діяльність	44,7	13,4	49,4	12,5	41,3	10,2	34,4	8,0	37,1	6,4	84,4	7,4
Охорона навколишнього природного середовища	3,0	0,9	4,1	1,0	4,6	1,1	2,6	0,6	4,0	0,7	7,9	0,7
ЖКГ	0,3	0,1	0,4	0,1	0,09	0,0	0,1	0,03	0,02	0,04	0,2	0,01
Охорона здоров'я	10,1	3,0	11,4	2,9	12,9	3,2	10,5	2,4	11,4	2,0	39,7	3,5
Духовний та фізичний розвиток	3,8	1,1	5,5	1,4	5,1	1,3	4,8	1,1	6,6	1,1	10,7	0,9
Освіта	27,2	27,2	30,2	7,6	30,9	7,7	28,7	6,7	30,1	5,2	57,4	5,1
Соціальний захист і соціальне забезпечення	63,5	19,1	75,2	19,0	88,5	21,9	80,6	18,7	103,7	18,0	221,7	19,7

Джерело: складено авторами з використанням [8].

Фінансові проблеми розвитку галузі здебільшого обумовлені як систематичним невиконанням державою своїх зобов'язань (через декларативний характер окремих положень законодавства і не передбачені на цю сферу видатки), так і орієнтацією на фінансування лише поточних потреб сфери культури. Цілком очевидно, що за таких умов культура і мистецтво не є пріоритетним напрямом реалізації бюджетної політики та знаходиться на периферії державних інтересів. У цьому сенсі доречні міркування Е. Лібанової про те, що «влада постійно недооцінює суто гуманітарні складові прогресу, а це підсилює ризики соціального відторгнення, призводячи до втрати інтересу до громадського, політичного, культурного життя суспільства» [10, с. 9-12].

Зміни, спровоковані розпочатою реформою публічних фінансів в Україні, торкнулися і означеної галузі. Йдеться про те, що до 2015 р. базові видатки на культуру і мистецтво (як на освіту й охорону здоров'я) належали до видатків, які враховувалися під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів, а це означало, що у разі дефіциту доходів місцевих бюджетів для фінансування гарантованих державою суспільних послуг органи місцевого самоврядування могли розраховувати на дотацію вирівнювання. Натомість з 2015 р. змінами у Бюджетному кодексі України [9], які поклали початок новому етапу розвитку міжбюджетних відносин у нашій країні, було скасовано поняття доходів, що враховуються / не враховуються під час визначення обсягу

міжбюджетних трансфертів, дотації вирівнювання та додаткові дотації на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів. Запроваджено нові види міжбюджетних трансфертів (статті 96, 98, 99): базова дотація, субвенції, реверсна дотація та додаткові дотації. З 2015 р. держбюджетом передбачено освітню субвенцію на оплату поточних видатків загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів; субвенцію на підготовку робітничих кадрів (яка в 2016 р. була скасована, що викликало значну соціальну напругу); медичну субвенцію на утримання установ та закладів охорони здоров'я; субвенцію на забезпечення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру, натомість субвенцію на галузь культури не передбачено.

Зазначене може свідчити тільки про одне – децентралізація у сфері культури неминуче призводить до ліквідації закладів культури, оптимізації культурно-мистецьких програм і проєктів тощо. Зрозуміло, що рано чи пізно потрібно відходити від принципів фінансування мережі закладів культури, але це не означає, що цю сферу потрібно фінансово забезпечувати за залишковим принципом», а адміністративно-територіальні одиниці з низьким рівнем розвитку залишати без культурно-мистецьких осередків розвитку. Щоправда, останні два роки демонструють незначне зростання видатків як з державного, так і місцевих бюджетів, що вселяє надію на зміну на краще.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Іншою проблемою, яка стримує розвиток сфери культури і про яку не можна мовчати, є моральне старіння матеріально-технічної бази закладів культури, що є наслідком зменшення обсягів видатків розвитку. До слова, наразі в Україні мережа культурно-освітніх закладів налічує 38 923 одиниці, з них 35 542 – розташовані у сільській місцевості. Ні для кого не секрет, в якому стані вони перебувають. Якщо проаналізувати статистичні дані, які

характеризують стан основних засобів галузі, то легко пересвідчитись у надто повільному їхньому оновленні (рис. 1). Фінансове забезпечення капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення є вкрай мізерним, що свідчить про відсутність модернізації, розширеного відтворення, а отже, говорити про розвиток галузі не доводиться, радше про її існування.

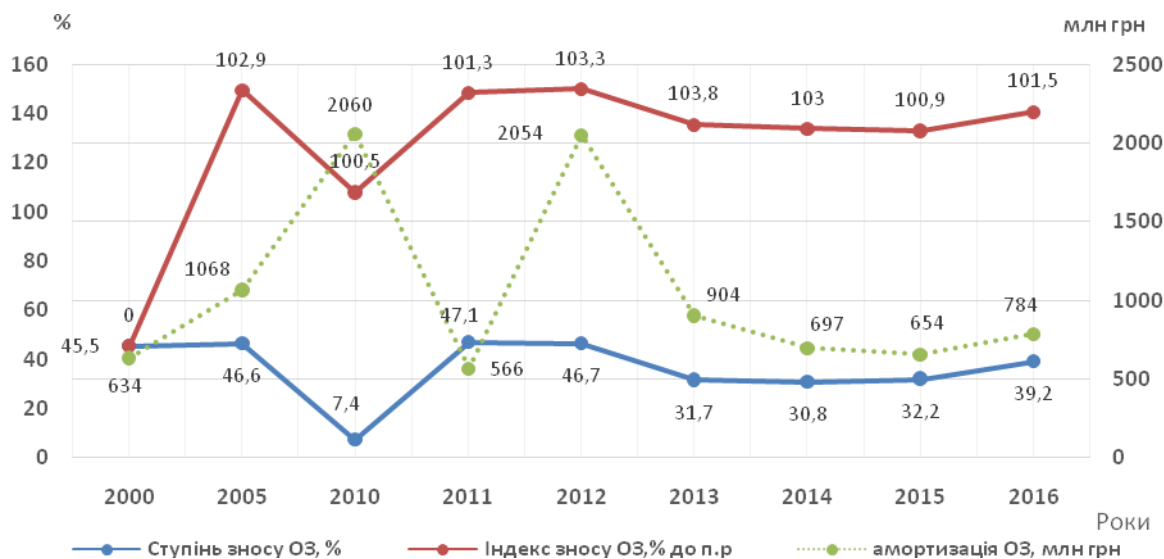

Рис. 1. Основні засоби у сфері культури в Україні у 2000-2016 рр.

Джерело: [12].

Як нам видається, така ситуація обумовлена передусім невизначеністю пріоритетів державної політики, що зумовлює невизначеність цілей і завдань розвитку цієї сфери, а відтак і формування інвестиційних ресурсів для оновлення основних засобів. Такі тенденції також пов'язані зі зменшенням кількості закладів культури і мистецтва через їхнє перепрофілювання, приватизацію та закриття, що зумовлює структурні зміни у вартості основних засобів. Зазначене також позначається на формуванні середньо- і довгострокової стратегії розвитку цієї сфери і створенні сприятливих умов для оновлення основних засобів.

Неефективне управління закладами культури – наступний деструктивний чинник. Потрібно визнати, що менеджмент досліджуваної галузі потребує значного оновлення, адже в системі управління як державними, так і комунальними закладами культури й надалі застосовується пряме адміністрування, що є малоефективним, бо, з одного боку, «залишковий принцип» фінансування не може слугувати стимулом для розвитку культурно-мистецького життя, з іншого, більшість закладів культури перебувають на балансі громад, що певною мірою утруднює державне регулювання / стимулювання розвитку цієї сфери.

Суміжною з попередньою залишається проблема низької матеріальної винагороди працівників

культурної сфери та низький соціальний престиж їхньої праці, що результується так званим «кадровим голодом». Найбільш відчутною ця проблема є в сільській місцевості, де в будинках культури та сільських клубах все тримається на ентузіазмі лише однієї людини, яка працює на цій посаді все життя, причому вона одночасно є директором, художнім керівником, керівником всіх гуртків, а подекуди і технічним працівником.

Не менш важливою проблемою, яка стримує розвиток цієї сфери, є відсутність державних соціальних стандартів надання послуг населенню, що гарантовані державою, та низька соціальна захищеність працівників культури.

Перелік деструктивних чинників ефективного фінансування та розвитку сфери «Культура і мистецтво» можна продовжувати, але з проведеного дослідження стає очевидно, що культурний розвиток України не можливий без належного рівня фінансування, що також передбачає модернізацію системи публічних фінансів. Важливо зазначити, що негативне фінансове становище у сфері культури не сприяє зміцненню національних інтересів і національної безпеки, навіть більше, ми є свідками того, що нехтування культурними цінностями (духовними, моральними, усвідомленням єдності) призводить до загострення внутрішніх проблем в

Україні. Не можна не погодитись з думкою С. Вовканича, що «прихована для суспільного загалу межа неповернення притаманна розвитку української нації, відродженню її питомої мови, культури, традицій...» [11, с. 11] стане одним з чинників, який гальмуватиме соціально-економічний поступ нашої країни.

Висновки. Наведений вище спектр проблем (далеко не вичерпний), притаманний сфері культури і мистецтва, наштотує на думку, що завдання створення належних умов, які б забезпечили доступність культурно-мистецьких благ для населення, повинні стати пріоритетними для органів державної та місцевої влади. Видається, що необхідно докласти максимум зусиль для збереження та розвитку базового рівня культури – різноманітних мистецьких навчальних закладів, аматорських художніх колективів, поширення культурного туризму, залучення учнівської молоді до творчої діяльності, підтримки краєзнавчих програм, пропаганди та збереження культурної спадщини та ін., що «тягне» за собою покращення фінансування сфери загалом і відповідно до тих завдань, які ставляться перед нею.

Вирішення проблем фінансового забезпечення у сфері культури і мистецтва знаходиться в площині впровадження децентралізації управління з чітким розмежуванням функцій і фінансових ресурсів між різними гілками влади. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що сучасні процеси, які відбуваються у системі публічних фінансів, у тому числі в частині зміцнення самостійності місцевих бюджетів, а відтак і місцевого самоврядування, свідчать про неминучі зміни у всіх сферах і ланках бюджетної системи України, і сфера «Культура та мистецтво» не виняток.

Децентралізація у сфері культури і мистецтва, невід'ємною складовою якої є реформа публічних фінансів, спрямована на демократизацію культури та усунення територіальної нерівності доступу до послуг закладів культури. Ключова роль децентралізації в цьому сенсі – це локальний, всебічний, культурний розвиток громади. Вважається, що культурні особливості територій (ремесла, туризм тощо) – це цінне надбання громад, а відтак і можливості для власного розвитку. З іншого боку, децентралізація (як уже засвідчили результати її реалізації за підсумками першого періоду) в культурній політиці обумовила виклики, на які органи місцевого самоврядування мають реагувати (бо утримання закладів культури в нових реаліях лягло саме на їх «плечі»): у якому форматі повинні функціонувати заклади культури; якою є оптимальна мережа закладів культури; які послуги мають надавати, щоб вигода була максимальною; які мистецькі індустрії розвивати, а які вичерпали своє існування; які заходи потрібно вживати, щоб історико-культурна спадщина та національні традиції були збережені, тощо?

Покращенню ефективності фінансування сфери культури, а відтак і її розвитку, сприятиме:

вдосконалення нормативів бюджетного забезпечення сфери культури; визначення мінімального переліку культурно-мистецьких благ, які гарантовані кожному громадянину Конституцією України та іншими нормативними актами, та передбачення видатків на їх фінансування; створення прозорих механізмів залучення додаткових позабюджетних коштів для фінансування культурно-мистецьких закладів й установ (грантові інструменти підтримки мистецьких програм та проєктів, які б надавалися на конкурсній основі); формування сприятливих умов для розширення господарської самостійності культурно-мистецьких закладів й установ, що фінансують зі спеціального фонду бюджетів різних рівнів. Безумовно, запровадження програмно-цільового методу бюджетування сприятиме підвищенню ефективності використання бюджетних коштів.

На зміну застарілим клубам повинні прийти нові багатофункціональні освітньо-культурні центри, які можуть об'єднувати бібліотеки, комп'ютерні клуби, місця для проведення розважальних заходів. Міжмуніципальне співробітництво в культурній сфері – ще один реальний механізм покращення її фінансового становища. Видається, що такі заходи та розпочаті процеси реформування системи публічних фінансів сприятимуть зростанню зацікавленості суспільства у розвитку культури та мистецтва.

Список використаних джерел

1. Возняк Г. В. Бюджетна політика у сфері культури і мистецтва: проблеми і перспективи. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 4(120). С. 135-137.
2. Ключко Ю. Розвиток соціально-культурної сфери України в умовах ринкових відносин: пошук нових моделей. *Диференційне забезпечення керівництва*. 2006. № 4409. С. 1-27.
3. Чернець В. Г. Сучасні тенденції розвитку вітчизняної культури. *Культура і сучасність*. 2012. № 2. С. 3-9.
4. Кічурчак М. В. Бюджетне забезпечення сфери культури України. *Фінанси України*. 2010. № 2. С. 36-45.
5. Киричук О. В., Максим'як Л. А. Вдосконалення механізмів фінансування культурно-мистецької діяльності в Україні. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. 2008. № 14-15. С. 277-285.
6. Попадинець Н. М. Напрями реформування сфери культури в умовах секторальної децентралізації. *Регіональна економіка*. 2017. № 3(85). С. 116-122
7. Гриценко О. А., Солодовник В. В. *Шляхи удосконалення фінансування культури в Україні: аналітична записка*. URL: http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2004_1.php
8. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету. *Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень*: сайт. 2019. URL: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV_IV_2013_Monitoring_ukr.pdf

9. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 р. № 79-VIII. *Законодавство України*: сайт. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79-19>

10. Лібанова Е. М. Гуманізм, суспільна інтеграція та соціальний розвиток. *Демографія та соціальна економіка*. 2010. № 2. С. 3-15.

11. Вовканич С. Й. *Соціогуманістична парадигма розвитку української національної ідеї: національний, інтеграційний та цивілізаційний аспекти*: наукова доповідь. Львів: ІРД НАНУ, 2011. 43 с.

12. Статистичний щорічник України за 2017 рік. К., 2018. 541 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf

References

1. Voznyak, H. V. (2016). Byudzhetnapolityka u sferi kul'tury i mystetstva: problemy i perspektyvy [Budget policy in the field of culture and art: problems and prospects]. In *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny [Socio-economic problems of the modern period of Ukraine]*: Vol. 4(120) (pp. 135-137). [in Ukrainian].

2. Klyuchko, Yu. (2006). Rozvytok sotsial'no-kul'turnoyi sfery Ukrayiny v umovakh rynkovykh vidnosyn: poshuk novykh modeley [Development of socio-cultural sphere of Ukraine in terms of market relations: search for new models]. *Dyferentsiyne zabezpechennya kerivnytstva – Differential management support*, 4409, 1-27. [in Ukrainian].

3. Chernets, V. H. (2012). Suchasni tendentsiyi rozvytku vitchyznyanoi kul'tury [Current trends in the development of national culture]. *Kul'tura i suchasnist' – Culture and modernity*, 2, 3-9. [in Ukrainian].

4. Kichurchak, M. V. (2010). Byudzhetne zabezpechennya sfery kul'tury Ukrayiny [Budget support for the cultural sphere of Ukraine]. *Finansy Ukrayiny – Finance of Ukraine*, 2, 36-45.

5. Kyrychuk, O. V., & Maksymyak, L. A. (2008). Vdoskonalennya mekhanizmiv finansuvannya kul'turno-mystets'koyi diyal'nosti v Ukrayini [Improvement of funding mechanisms for cultural and artistic activities in Ukraine]. In *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya [Public administration efficiency]*: Vol. 14-15 (pp. 277-285). [in Ukrainian].

6. Popadynets, N. M. (2017). Napryamy reformuvannya sfery kul'tury v umovakh sektoral'noyi detsentralizatsiyi [Areas of reforming the cultural sphere in the context of sectoral decentralization]. *Rehional'na*

ekonomika – Regional economy, 3(85), 116-122. [in Ukrainian].

7. Hrytsenko, O. A., & Solodovnyk, V. V. (2004). *Shlyakhy udoskonalennya finansuvannya kul'tury v Ukrayini [Ways to improve the financing of culture in Ukraine]*: Analytical note. Retrieved from http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2004_1.php [in Ukrainian].

8. Byudzhetnyy monitorynh: analiz vykonannya byudzhetu [Budget monitoring: analysis of budget execution] (2019). *Institute for Budget and Social Economic Research*: Website. Retrieved from http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV_IV_2013_Monitoring_ukr.pdf [in Ukrainian].

9. Pro vnesennya zmin do Byudzhetnoho kodeksu Ukrayiny shchodo reformy mizhbyudzhetnykh vidnosyn [On amendments to the Budget code of Ukraine on reform of intergovernmental relations] (2014). Law of Ukraine, adopted on 2014, Dec 28, 79-VIII. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/79-19> [in Ukrainian].

10. Libanova, E. M. (2010). Humanizm, suspil'na intehtratsiya ta sotsial'nyy rozvytok [Humanism, social integration and social development]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and social economy*, 2, 3-15. [in Ukrainian].

11. Vovkanych, S. Y. (2011). Sotsiohumanistychna paradyhma rozvytku ukrayins'koyi natsional'noyi ideyi: natsional'nyy, intehtratsiyyny ta tsyvilizatsiyyny aspekty [Sociohumanist paradigm of Ukrainian national idea development: national, integration and civilizational aspects]: Scientific Report. Lviv: IRR NASU. [in Ukrainian].

12. Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2017 rik [Statistical yearbook of Ukraine for 2017] (2018). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf [in Ukrainian].

Надійшло 19.11.2019 р.